

Ivar-Heldur Petersen

26.07.1929 – 9.08.2007

Aasta 2007 kesksuvel viis lühike raske haigus meie hulgast IVAR PETERSENI, Küberneetika Instituudi raudvara, mehe kes pühendas instituudile 43 aastat oma elust. KübIga liitus IVAR PETERSEN alates selle loomisest aastal 1960 ning töötas siin alguses arvutuskeskuse juhatajana, siis 15 aastat teadusdirektorina ning hiljem matemaatika osakonna juhatajana. Oma tööülesannete tõttu kujundas ta instituudi teadustemaatikat, suunates inimesi eelkõige lahendama teoreetilistelt huvitavaid ülesandeid, nii et tulemused oleks ka praktikas tegelikult rakendatavad ning annaksid majanduslikku efekti. Aga küllap on sellest veelgi enama tähtsusega instituudi arengule tema nõudlikkus ja ausus iseenda ja kolleegide töö hindamisel, mis kahtlemata kujundas inimeste väärtushinnanguid ning lõi kollektiivis tegusa atmosfääri. Rõhuasetus kvaliteedile ja pühendumisele oma töös oli algusest saadik KübI juhtkonna, sealhulgas IVAR PETERSENI, personalipoliitika (nii nagu seda tegevust nimetatakse praegu) nurgakivi ning seda joont on instituut püüdnud järgida tänapäevani, sõltumata ühiskonnas toimunud fluktuatsioonidest ja levinud parteelistest lööklausetest.

IVAR PETERSEN oli tegude inimene, kes pööras peatahelepanu olulisele ning vältis olukordi, mis sundisid tegelema teisejärgulisega või kui olud ei lasknud teha tööd küllaldase põhjalikkusega. Enne KübI loomist töötas ta kaheksa aastat TPIs matemaatika õpejõuna,

aga tuli sealt esimese kutsumise peale KüBI loodavasse arvutuskeskusesse üle. Ja seda vaatamata igasugustele kogemuste puudumisele arvutite alal. Oma meenutustes on IVAR PETERSEN sellest kirjutanud, et muidugi õhutas seda sammu astuma huvitav väljakutse, kuid lisab: „*Peamine põhjus oli kindlasti see, et kõrgkoolides oli parajasti kehtima pandud kord, et üliõpilased peavad kaks esimest aastat täiskohaga töötama ja käivad loenguid kuulamas nädalas ainult 2–3 õhtul á 4 tundi. Matemaatikat oli neis tingimustes võimatu korralikult õpetada.*“

IVAR PETERSEN tegi oma elutöö just KüBIs, aga kindlasti on ka TTÜI põhjust pidada teda oma üheks oluliseks inimeseks. Seda mitte ainult IVAR PETERSENI lühikeseks jäänud õppejõu karjääri tõttu TPIs, ja ka mitte sellepärast, et kümme viimast aastat on KüBI asutus TTÜ süsteemis, millega TTÜ justnagu oleks pärinud endale kõik KüBI praegused ja kunagised töötajad koos nende tulemustega, vaid eelkõige sellepärast, et Ivar Peterseni üle 70 teaduspublikatsioonist on tervelt 11 kõrgkooliõpikud ja ülesannete kogud. Pea kõigis järelehiüetes sisaldus tõdemus, et nende õpperaamatute järgi on üles kasvanud mitu inseneride ja tehnikateadlaste põlvkonda. IVAR PETERSENI juhendamisel on kaitsnud kandidaadikraadi rohkem kui 10 inimest, kes töötavad praegu erinevates teadusasutustes ja ülikoolides, sh ka TTÜ õppjõududena. Tegelikult oma töö kõrvalt KüBIs pidas ta episoodiliselt TPI osakoormusega õppejõu ametit lugedes kõrgema matemaatika erikursusi.

IVAR PETERSENI teadustöö sai alguse rühmateooriast, milles ta kaitses oma kandidaaditöö (1955). Seejärel asus ta uurima diferentsiaalvõrrandite ligikaudse lahendamise kollakatsioonitüüpi meetodeid, oli üks esimesi, kes rakendas diferentsiaalvõrrandite lahendamisel splaine. KüBIs keskendus IVAR PETERSENI huvi matemaatilise statistika valdkonda, eelkõige sellise statistiliste mudelitega manipuleerimisele, kus osa vajalikku informatsiooni on puudu. 1990ndate aastate algupoolel tehtud kõrvalepõige optimaalse tükeldamise ülesannete lahendamisse pakkus huvi ka ühiskonnateadlastele, kuna ühe rakendusena pakkus IVAR PETERSEN välja ka matemaatilisel mänguteoorial põhineva tasakaa-

lu mudeli mitmeparteilises demokraatlikus ühiskonnas. Viimastel tööaastatel oli IVAR PETERSENI huvi keskmes kindlustusmatemaatika probleemid, seda eelkõige seoses Eesti liikluskindlustuse majandusmudeli väljatöötamisega.

1970. aastal sai IVAR PETERSENil kaante vahele doktoritöö „*Mitme muutja funktsioonide identifitseerimise probleemid*“. (Tegemist on niisiis NLiidu doktorikraadiga, mitte Eesti PhD-ga.) Selles töös vaadeldi musta kastina käsitletava süsteemi kirjeldava funktsiooni leidmist ehk välise vaatluse andmete funktsioneerimist (mõõtmistulemuste) põhjal. Kuna mõõtmised on alati seotud vigadega, siis põhimõtteliselt saab sellist ülesannet lahendada matemaatilise statistika meetoditega. IVAR PETERSEN töötas välja mitu tehnikat, millest igaüks sobis teatud kindla kuju ja omadustega mudelite genereerimiseks. Töö kaitsmine toimus ENSV Teaduste Akadeemia kaitsmisnõukogus 1970. aasta detsembris ning kohalviibinute meenutuste kohaselt oli tegemist silmapaistvalt hea kaitsmisega. Nii oponentid kui nõukogu andis tööle väga kõrge hinnangu. Paraku aga Moskva kõrgem atestatsioonikomisjon (venekeelne lühend VAK) ei kinnitanud doktorikraadi. Tol ajal olevat meie suurel „kodumaal“ olnud matemaatikute rühmitus, mille liikmed ei aktsepteerinud töös kasutatud lähenemist. Seda „koolkonda“ juhtinud NSVL akadeemik omas VAKi üle suurt mõju ... Sama saatus olevat tabanud veel mitmeid teisi doktoritöid erinevatest Nõukogudemaa nurkadest. Igatahes ei ole alust spekulatsioonidel, et doktorikraad jäi kinnitamata rahvuspoliitilistel põhjustel, kuigi ka selleks oleks võimud soovi korral leidnud küllalt „põhjust“. Noorematele lugejatele võib tunduda selline asjade käik arusaamatu, et kellegi teadustööd saab ilma argumenteerimata kahtluse alla panna lihtsalt sellepärast, et tulemus on saadud teises koolkonnas. Nõukogude Liidus oli siiski kõik võimalik, teatavasti oli 1950ndate aastate lõpuni ka küberneetika mingi kodanlik väärnähtus ning polnud mõeldavgi selle nimetusega dissertatsiooni kaitsta, kui siis ainult kriitika vormis.

Rääkides IVAR PETERSENI elutööst ei ole õige mööda minna ka toimetamistööst, mida ta tegi oma isa FERDINAND PETERSENI

mälestuste käsikirjaga. Nagu ta ise rääkis, oli ta käsikirja trükki andmise suhtes alguses väga umbusklik. Tegemist oli vana mehe lünklike ja paljusid kordusi sisaldavate märkmetega, mille sugulased olid talle USAst saatnud. Paljut tuli kontrollida ja ümber kirjutada, aga töö käigus muutus materjal avaldamiskõlblikuks. Aastal 2001 TTÜ Kirjastuses välja antud raamat on väärib igati lugemist. See on dokument Eesti riigi sünniloost ning arengust sõdadevahelisel ajal. Tundes IVAR PETERSENI korrektsust, pole mingit kahtlust seal esitatud materjali autentsuses. Muuhulgas saab sealt ka teavet TTÜ saamisest ülikooliks, ka selle juures oli IVAR PETERSENI isal olulisi teeneid.

Kolleeg, akadeemik HILLAR ABEN lausus IVAR PETERSENI surma järel: „*Maailmas on palju häid matemaatikuid-teoreetikuid, aga maailmas on vaid üksikud head rakendusmatemaatikud ning IVAR PETERSEN OLI üks nendest*“. Karismaatilise tugeva isiksusena on mitmed teised kolleegid tema kohta välja öelnud üsna erinevaid hinnanguid, kõik mingis mõttes õiged ja samas osaliselt üksteisele vasturääkivad. Toon vaid mõned näited:

- IVAR PETERSENI loomingu tunnusjoonteks oli konkreetlus, põhjalikkus, suur süvenemisoskus ja rangus matemaatiliste peensuste käsitlemisel. Laiemalt aga iseloomustab tema teadustegevust sihikindlus, teoreetiliste probleemide järjekindel sidumine praktikaga, vaprus loodu kaitsmisel ja iseendaks jäämise võime.
- Ta oli sõnaosav ja hea väitleja, kes oskas sageli küll võita lahingut, kuid mitte alati sõda.
- Teravmeelne ja andekas, ent mitte eriti sobiv kollektiivseks tegevuseks, eriti seal, kus külm mõistus ei ole ainuvalitsev. Ta oli tugev isiksus.

VILLEM REIMAN on kunagi kirjutanud read: „*Inimesed sünnivad ja surevad, tulevad ja lähevad. Pea ei tunne nende ase neid enam. Uued tulijad täidavad minejate auku. Aga mitte kõik ei närbu nagu rohi, kõik ei kustu nagu langev täht. Mõned jätavad jälgi, mis*

kestavad. Mõne kohta maksab vana tõesõna: „Nende teod käivad nende järel“. See on kindlasti tõene ka IVAR PETERSENI kohta.

Jääme mälestama IVAR PETERSENI kui eeskuju ja juhti, teadlast ning head kolleegi.